

د څارويو روغتيا او توليد

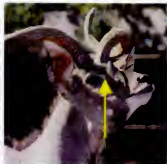
درې مياشتنۍ خبرونه

ورې ۱۳۷۸

درېمه کڼه

درېم کال

په غوړني پسه کې د درېم بنکر راسین کېدل

دېرېد سې تېلر

په غوړني پسه کې د تېدې پر مخ د دواړو سترگو په منځ کې په دوه کلنۍ کسې درېم بنکر رابرسېره شو (لومړۍ تصویر). کله چې بنکر وده وکړه تاو کړې شکل یې اختیار کړ او د ۱۸ میاشتو څخه وروسته یې اوږدوالی ۲۷ سانتي متر ته ورسېد. پای په ۵ مخ کېښي

په دې کڼه کې:

- په غوړني پسه کې د درېم بنکر
- واشین کېدل
- په څارویو کې غوړ
- طبق
- د غواگانو طاعون
- کوني (Ticks) او رنځونه یې
- د روښنایي په مقابل کې حساسیت
- او د پوستکي التهاب
- زوزوز (Zoonoses) په وژنوالو کې
- په بهر کې Pregnancy Toxemia
- د وخت څخه د مخه لیګون
- قدح های اول بری میکشال مالدارۍ
- د کپاوت بېل د زړه د حسی له وجې د مرګ پوره
- کسوی: پلټنه
- د شاهرګونو رنځونو څارویو لپاره د پروټین موادو منبع
- Warble File
- لیسروزس (Listeriosis)
- اوبان او د هغوی رنځونه
- د ناڅاپي مرګ وجې
- اثر حشرات بالای حیوانات و انسانا
- از تحارب پکښو استفاده کیم
- په مېوه او ترکاری کې د ویبېل د C د موجودیت
- له کبله د سرطان خطر کیمې
- څړونکي وای چې اوږه د زړه او معدې
- لپاره ګوره ده
- په بل مرغانو کې د Blackhead رنځ
- مرطبان
- نن عمر حیوانات از طریق معاینه دندان ها

په څارویو کې غوړ

داکتر سیدگل صافی

غواړی د بلایزبولي په موده کې زیاتي اندازه اېوډین ته ضرورت لري. او که چېرې دا اندازه د اېوډین ورته برابره نه شي نو د بهې د اچولو (سقط) او یا د وخت څخه د مخه د لیګون سبب کېږي چې په دې وخت کې د دغه وخت څخه د مخه د زیاتېدو څومسکي د تسایرونید غسده لولېږي (له ۲۰ ګرامه څخه زیاتېږي) کوم چې د غوړ په نامه سره یادېږي. (لومړۍ تصویر). پای په ۵ مخ کېښي

طبق

داکتر سیدگل صافی

هغه غواړی چې په طبق اخته وي، غرندي معلومېږي، خوراک نه کوي او لارې یې له خولسې څخه بهېږي. ځینې یې ګوډې وي. که خوله یې وازه کړې (لومړۍ تصویر) د طبق په وجه د زوی او تالو په برخه کې کومې پوکاني چې چاودېدل یې زیاته برخه د اېپیتلوم (پوبل شوي انساج) یې په ۳ مخ کېښي

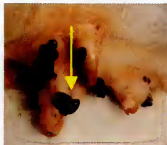
د غواگانو طاعون

داکتر سیدگل صافی

طاعون له خطر څخه ډک رنځ دی په اساني سره د یوه څاروي څخه بل څاروي ته ورځي او سل په سلو کې څاروی پری اخته کېږي (لومړۍ عکس). په خاص ډول په هغه سیمو کې چې مخکې له دې رنځ څخه پاکې وي. په اندمیک ډول سره په افریقا، سهېلي اسیا او منځني ختیځ کې زیات لیدل کېږي.

کوني (Ticks) او رنځونه یې

داکتر سیدگل صافی

په ډېرو گرمو برخو د نړۍ کې کوني د غواگانو په ګلو یا رمو باندې خورا بده اغېزه کوي. هغه غواړی چې کوني لري د څاروي د بدن څخه د تغذي په نتیجه کې د هغوی محصولات په ښکاره ډول زیانمن کوي.

د روښنایي په مقابل کې حساسیت او د پوستکي التهاب

داکتر سیدگل صافی

د روښنایي په مقابل کې د څاروي حساسیت د نړۍ په زیاتو برخو کې لیدل کېږي. هغه مواد چې د روښنایي په مقابل کې عکس العمل ښکاره کوي د پوستکي لاندې جمع کېږي او د التراویولټ وړانګې په حرارت لرونکي لږې پلټنې کېږي. پای په ۳ مخ کېښي

کونکي:
داکتر سید گل صافی
داکتر عبد النظم ناصر
داکتر محب الله حلیبی
خپرونکي اداره:
د ملګرو ملتو د خوراک او کرنې اداره
د غذا د تغذیې لپاره د مالدارۍ د پرمختیا پروګرام
کمپوټري کمپوز:
د FAO د علمي معلوماتو څانګه
پته:
کور نمبر ۸، الف او ب، دکوچې نمبر ۳۰، اېف ۱/۷.
پوسټ بکس نمبر ۲۷۱۳
اسلام آباد پاکستان
تېلېفون:
۹۲-(۵۱)-۸۹۱۹۳۰, ۸۹۲۰۷, ۸۹۱۵۱۷
فکس:
۹۲-(۵۱)-۸۹۸۱۳۳
ای میل:
tjbarfao@isb.comsats.net.pk

زونوزس (Zoonoses) په وترنارو کې

داکتر سيدگل صافي

د برتانيا د کرهني د وزارت او د حيواني رنځونو پلټنې انسټيټيوټ په ۱۷۱۷ وترنارو او نورو هم مسلکانونو باندې د حيواني امراضو د موجوديت په هکله د معلوماتو د راجمع کولو فورمې وېشلي چې د هغې د جملې څخه ۱۶۲۵ کسانو (۹۵%) په کومو کې چې ۵۶۳ تنه جراحن، ۶۹۰ کسه ساينسي علما او ۳۷۲ تنه فني مامورين شامل و د فورمو ډکولو ته مثبت ځواب ورکړ. د دوی له جملې څخه ۱۰۵۷ (۶۱.۵%) تنو د هيڅ ډول رنځ د موجوديت څه شکايت نه درلود. د حيواني فنگسي مرض (Ringworm) زيات شمير راپورونه موجود و. فنگسي (Ringworm) بروسيلوز (Brucellosis) او د چرگانو توغکسي (Newcastle disease) په وترنارو او د هغوی په معاونينو کې نسبت هغه کسانو ته چې په لابراتوار کې يې کار کولو زيات و.

برعکس Ornithosis (د مرغانو Chlamydial infection)، Salmonellosis او Q-Fever (Rickettsial infection) په هغه کسانو کې چې په لابراتوار کې يې کار کولو په عام ډول سره زيات ليدل کيدلو. ۱۴ کسانو کې د سل رنځ (Tuberculosis) وليدل شو چې يواځې يو کس Tuberculosis bovis درلود. ۴۴۱ کسان د کار کولو په وخت کې زخميان شوي و چې له دې جملې څخه ۳۹۷ (۷۱%) کسانو د څارويو د ساتنې دنده پر غاړه درلوده. مقايصوي شمير په ترتيب سره د لابراتوار د کار کوونکو او نورو تخنيکي مامورينو لپاره ۳۲۹ او ۱۰۳ (۱۵%)، ۱۹۸ او ۱۷۹ (۴۲%) و.

په مېړو کې Pregnancy Toxaemia

داکتر سيدگل صافي

دا رنځ د غبرگونې اولاد د زېږېدنې په نامه سره هم يادېږي او معمولاً د بلارېوالي په اخريو ورځو کې د مېړو د مرگ سبب کېږي اما د مناسبې خوراکې په ورکولو سره د مېړو په مړينه کې يو څه نا څه د دې رنځ څخه کموالی راغلی دی. په لومړۍ مرحله کې غير نورمال عصبي حرکتونه منځ ته راځي او له هغې څخه وروسته د مېړو په وينه کې د قند اندازه راکمېږي او په مقابل کې د کيتون (Ketones) مواد زياتېږي. کله چې په وينه کې د کيتون اندازه پورته ولاړه شي د مېړو او همدارنگه د غواگانسو د پوزې څخه د اسيتون بوی حس کېږي.

څرنگه چې د دې رنځ واقع کېدل له يوه څخه د زياتو اولادونو په نتيجه کې منځ ته راځي نو په دې خاطر د دې رنځ ارتباط د حيواني محصولاتو پورې تړلی بولي. د دې رنځ اصلي عامل د کاربوهايډرېټ او نورو هغه موادو (چه پوره اندازه انرژي توليدوي) کمبود دی کوم چې جنين ته گلوکوز برابروي. په دوه وختونو کې دا رنځ منځ ته راځي.

لمړی د بلارېوالي په درېمه اخري موده کې په دوامداره ډول سره د خوراکي کمبود او دوهم په هغه صورت کې منځ ته راځي چې يوه څاروي ته ښه خوراکه ورکول کېږي او سمدلاسه ورباندې خوراکه بنده کېږي شي په خاص ډول په هغه وخت کې چې نور بيروني فشارونه لکه بده هوا هم ورسره مل اوسي. لومړی شکل يعنې په دوامداره ډول سره ښې او مناسبې خوراکي کموالی او يا نه ورکونه په هغه رمو کې

ليدل کېږي چې د ژمي په موده کې ورته لږه اندازه او يا هيڅ دانه باب نه ورکول کېږي.

د بلارېوالي په اخريو ورځو کې د دارنگه خوراکي په ورکولو سره د بدن د گلوکوزو د ضرورت اندازه په وينه کې راکمېږي.

د دې لپاره چې په وينه کې د گلوکوز اندازه پورته وېږل شي د مېړو په بدن کې يو ډول هورمون (گلوکاکون) توليدېږي تر څو هغه د بدن د نورو منابعو لکه شحمي موادو د ذخيرې څخه د ضرورت وړ گلوکوز پوره کړي چې دا کار د کيتوني موادو د توليد سبب کېږي. له بله پلوه داسې فکر کېږي چې دا هورمون گلوکوزو ذخيره کوي يعنې په نورو انساجو کې د گلوکوزو د مصرف مخنيوی کوي. کله چې د گلوکوز کموالی ادامه پيدا کوي د هورمون توليد ورسره سم زياتېږي او نور انسلاج د فشار لاندې نيسي چې د دې کار په نتيجه کې د عصبي سيستم نورمال يا عادي حالت متاثره وي چې په دې کار سره د دې رنځ لومړني علام شروع کېږي او په لنډ وخت کې څاروی کوما ته ورننځي او بالاخره له منځه ځي. نو کله چې علام ښکاره شو څاروي ته د گلوکوز او يا نورو مرکباتو چې گلوکوز لري ورکول د قناعت وړ نتيجه نه ورکوي ځکه چې د اوږدې مودې لپاره د زياتو هورمونو توليد د ضرر په نتيجه کې د بدن غړی خپل لومړني يا نورمال حالت ته نه راگرځي.

په دويم صورت کې يعنې په هغه وخت کې چې مېړو ته ښه خوراکه ورکړ شوې وي او بيا يې سمدلاسه ورباندې بنده کړې نو هورمون په توليد شروع کوي تر څو د گلوکوز کموالی راوگرځوي. کله چې په دغه وخت کې بيروني فشارونه ورسره هم ملګري شي نو د هورمون توليد له حده زياتېږي او عيني اولنی حالت ځان ته غوره کوي چې بيا دا هورمون د گلوکوز په تداوی سره لومړي حالت ته نه راځي.

دغه پورتنی حالت معمولاً په هغه مېړو کې ليدل کېږي چې له يوه څخه زيات بچيان يې په نس وي او د چاپيريال هوا او خوراکه هم مناسبه نه وي. تداوي (گلوکوزورکونه) په لومړۍ مرحله کې چې دايمي زيان انساجو ته نه وي رسېدلی د قناعت وړ ده.

د وخت څخه د مخه لنگون

داکتر سيدگل صافي

د کوپنهاګن د حيواني علومو په انسټيټيوټ کې دوه ډوله سړې ډنمارکي خوسۍ د يوې ازموينې لاندې ونيول شوي. يوې ډلې ته يې فوق العاده خاص ډول خوراکه ورکړه تر څو ژر تر ژره وده وکړي او د ۱۸ مياشتو په عمر يې القاح کړه. بلې ډلې ته يې معياري مناسبه خوراکه ورکړه او د ۳۰ مياشتو په عمر يې القاح کړه.

د دې ازموينې څخه يې دا نتيجه واخستله چې د يوې سخوندرۍ د نسل د توليد قابليت د وزن پورې اړه لري نه د عمر پورې. دواړه ډلې سخوندرۍ د لومړي ځل لپاره هغه وخت په وار راغلي چې وزنونه يې ۵۷۰ او ۵۹۵ پونډو ته ورسېدل. د لومړي ډلې سخوندرۍ يعنې کومو ته چې يې فوق العاده خوراک ورکړ شوی وه په ۲۷۵ ورځو او دوهمه ډله په ۳۰۵ ورځو کې دې وزن ته ورسېدې. په سلو کې له پنځوسو څخه زياتې سخوندرۍ په لومړي ځل په وار راوړلو کې بلارې شوي.

اما نورې څېړنې وايي چې د يوې سخوندرۍ بلارېوالی د کم عمر په صورت کې په اينده کې عقامت منځ ته راوړي. په هر صورت د کم عمر سخوندرۍ (چې عمر يې له ۲۲ مياشتو څخه کم وي) بايد القاح نه شي لږ تر لږه د دوی وزن بايد دوه کلونو ته ورسېږي.

د روغتیا په مقابل کې حساسیت او د پوستکي التهاب د لمری مخ پاتی

چی په لومړي قدم کې د پوستکي التهاب او وروسته د پوستکي غورځونه یا جلا کېدنه منځ ته راوړي. یواځې سپین رنگه او یا کم رنگه پوستکي خاړوي دا عکس

العمل له خانه څخه ښکاره کوي او د هغه غواوو پوستکي چی تور وي هغه د لمر د وړانگو د جذبېدو مخه نیسي.

هغه مواد چی د روغتیا په مقابل کې عکس العمل ښکاره کوي کېدلای شي چی د خاړوي په وسیله سره خړول

شوي اوسي او یا دا چسې د خاړوي د بڼې (جگر) د خړوالي په نتیجه کسی منځ ته راغلی وي. دا مواد په غواگانو کسی پورفیرین (Porphyrins) او فایلوپیرین (Phylloerythrins) په نامه سره یادېږي.

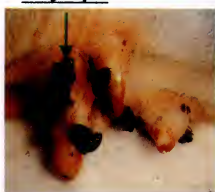
پورفیرین (Porphyrins) هغه مواد دي چی جینیټیکي غیر نورمال حالتونه

منځ ته راوړي او د رنگه موادو په میتابولیزم باندې بده اغېزه کوي. فایلوپیرین (Phylloerythrins) په نورمال ډول سره د کلوروفیل (Chlorophyll) د تجزیې محصول دی چی نور له هغې څخه په وړو اجزاوو باندې نه بدلېږي.

د بڼې (جگر) د خړوالي د مختلفو عواملو لکه د بعضی درملو، بسوی او کیمیاوي موادو د خوړو په نتیجه کی منځ ته راځي.

په لومړي ورځو کی خاړوی نارامه وي، تبه لري او متاثره برخې پوستکي یی تود او سور وي. د پوړی د سورې بیوني برخه یی وجه او تونه یی هم سره ښکاري (دوم تصویر). تونه سخت درد کوي او د یو څه مودې په تېرېدو سره پوکاني ورساندی رابکاره کېږي او بیا پوستکي ورڅخه جلا کېږي چی په دې وخت کی لوشه ممکن نه ده. د جلا شوي پوستکي پېړوالی خورا زیات او د زیانمن کېدو د درجې پېړی اړه لري. د دې واقعي فرق باید د طبق Vesicular Stomatitis او Bluetongue څخه وشي.

د لمری مخ پاتی

کوني (Ticks) او رنځونه یی

په لومړي مرحله کسی د خاړوي د وزن اخیسته راکموي، د خاړوي د بدن وینسه کېږي او د پوستکي او تېونو زخمونه د باکتریایي ثانوي انفکشن خطر له خانه سره لري همدارنگه د دوی پوست د ګڼو د لارو سره د زهري موادو د افرازاتو په مقابل کی سخت عکس العمل ښکاره کوي. په غیر

مستقیم ډول دوی د بعضی نورو رنځونو لکه تیلریوزس (Theileriosis)، بابزیوس (Babesiosis)، انسپلازموسیس (Anaplasmosis) او سترپتوتریکوزس (Streptothricosis) د انتقال وظیفه اجرا کوي. ټول هغه درملل چسې خاړجی پرازیتونه له منځه وړي په دوی باندې موثر دي او له لسو ورځو څخه وروسته باید بیا تکرار شي.

د لمری مخ پاتی

د لمری مخ پاتی

په خوله کی لومړني نښې ۲-۳ ورځو څخه وروسته رابکاره کېږي د قلم د څوکو په څېر مړه شوي انساج د ژبې په لاندینی برخه کی (هیڅکله په پاستی برخه کی نه لیدل کېږي، رابرسېره کېږي چی د ۱-۲ ورځو څخه وروسته په چا یی یا نښی باندی بدلېږي. دا نښی په وړو او د غاښونو په بیخونو کی هم لیدل کېږي (دریم تصویر).

طبق

په هغه ځسکيو کی چی په تجربسوي ډول سره په رنځ اخته شوي د دوه ورځی وروسته یی په لاندینی ورپسو او شونډلو کی زخمونه د جادولو پوکانيو لیدل شو (دوم تصویر).

دوه ورځی وروسته د ژبې، لاندینی وړو او د شونډلو په زخمونو کی سورو جراثیمو حمله وکړه (دریم عکس) او په پنځمه ورځ هغه پوکاني چی د ښکرو په پاستی او منځنی برخه کی موجودی وې وچاودی او په اومه ورځ د ښکرو د منځ په ټوله برخه کی زخمونه منځ ته راغلل. خاړوی ګډو او همدا د طبق د رنځ لومړی ښکاره نښه وه.

د ښکرو په زخمونو باندی نور جراثیم په اسانی سره حمله کوي او ثانوي انفکشن Bovine Viral Stomatitis, Diseases, Vesicular Stomatitis, Render Pest تر منځ باید فرق وشي.

د غواگانو طاعون

عربی او مرکزي افریقایی هیوادونو په ګډه همکاري او ښه واکسینو په درلودلو سره سره د دې رنځ په مخنیوي کی پاتی راغلل. دوی په ګڼ شمیر وجوه لکه جنگونه، د فنی مامورینو کموالی، د واکسین د ساتلو لپاره د مناسبو بېجالیونو نشوای او اداري ستونزو باندی ملامتیا واچوله.

د دې لپاره چی دا رنځ د تل لپاره له منځه ورسو نو باید په لومړني ورځو کی په ګوته کړی شي. دا رنځ د یوه نوع ویروس چی د پارامیکسو ویروس (Paramyxovirus) په نامه سره یادېږي منځ ته راځي.

د خاړوی د سترگو او پزې څخه عسری لرونکیکالافازات جاري وي (دوم تصویر) په سترگو کی خیری، مړه شوی انساج او کاذبه پرده موجوده وي.

د کبانو تېل د زړه د حملې له وجې د مرګ وېره کموي: پلټنه

داکتر سيدگل صافي

نوو پلټنو خبر ورکړی دی چې په هغه رنځورانو کې چې د زړه د حملې او يا مغز ته پي د وينې د رسېدو په سيستم کې خرابوالی منځ ته راغلی وي داسې خوراګه ورکړی چې په هغې کې د کبانو تېل موجود وي د هغوی د مرګ په خطر کې پوره کموالی منځ ته راځي.

داکتر رابرت مارچيولي له ايټاليا څخه خبر ورکړ چې هغه غیر مشبوع شحم چې په کبانو او يا د هغوی په تېلو کې موجود دي په ۱۱۰۰۰ مريضانو کې کوم چې د زړه د حملې او يا د هغوی مغز ته د وينې د رسېدو په باب خرابوالی راغلې و د مرګ اندازه تر ډېره حده پورې راکمه کړه.

د انډېن ايکسپريس د راپور له مخې يو لړ پلټنې سرته رسېدلي او دا يي جوت کړې ده چې د کبانو او يا د کبانو د تېلو په خوړلو سره د بدن د زړه او رګونو د شبکې په صحت کې فوق العاده فرق راځي.

د Lancet د نشرې په اخرنۍ ګڼه کې د اوږدې مودې لپاره د کبانو د تېلو او نورو هغه موادو چې ويټامن E درلود اثر په ۱۱۳۲۴ رنځورانو کې مطالعه او خبر يي ورکړ چې دغه رنځورانو ته کوم چې د زړه د حملې د ښکار لاندې راغلي و د ۳،۵ کلونو پورې په ورځ کې يو ګرام د کبانو تېل يا ۳۰۰ ملي ګرامه ويټامين E او يا دواړه يو ځای ورکړل او د هغوی په صحت کې د پام وړ ښه والی منځ ته راغی.

د شخوند وهونکو څارويو لپاره د پروټيني موادو منبع

داکتر سيدگل صافي

شخوند وهونکي څاروي يوه زياته اندازه ضروري نايټروجن په لويه معده (رومن) کې د باکټرياوو په واسطه د خوراكي موادو د تجزيې څخه په لاس راوړي او په نتيجه کې د باکټرياوو مجموعي تعداد زياتېږي.

هغه پروټيني نايټروجنې مواد چې د باکټرياوو په واسطه د غواوو په لويه معده کې توليدېږي. د څارويو له پاره د پروټيني موادو عمده منبع تشکيلوي.

ډول ډول عوامل لکه چاپيريال او نورې باکټريايي په ځينو وختونو کې د معدې د باکټرياوو په واسطه د پروټين په توليد باندې بده اغېزه کوي.

د ګرمو سيمو په دانه دارو (حبوبات) نباتاتو کې د پولي فينوليک (Polyphenolic) په توليد سره کوم چې د خوراكي او يا باکټريايي پروټينو سره مرکب جوړوي او په نتيجه کې د باکټرياوو د ودې مخه نيسي همدارنګه سلولوز (Cellulose) او يا ليګنوسلولوز (Lignocellulose) چې د ګرمو سيمو په وښو کې موجود دي د پروټيني خوراكي موادو څخه د باکټرياوو په استفاده باندې بده اغېزه کوي.

د باکټريا په واسطه د توليد شويو پروټينو د امينو اسيد ترکيب او اجزا د څارويو ټول ضروريات د دوی د ودې او توليد لپاره نه شي پوره کولی.

نوو پلټنو يو ډول باکټريايي د صحراوي اوزو له معدې څخه په لاس راوړي چې د فينوليک اسيد (Phenolic Acid) په مقابل کې مقاومت لري. کله چې يي دا باکټريا د مېړو په معده کې ور اضافه کړل د پروټينو په توليد کې زياتوالی وليدل شو او

قدم های اولی برای انکشاف مالداري

داکتر نصرت نويسا

باجمعي از دکتوران و ترنری در شهر قندهار نشسته بودم. داکتر امير محمد، داکتر غلام محمد که از فراه آمده بودند، علاوالدين مسوول بخش پروگرام پيس انيشيائييف يا پروگرام مبتکرين صلح در قندهار و چند دوست ديگر که در اين عرصه کار ميکنند.

از هر در و دروازه صحبت ميکرديم، آنچه مورد توجه ام قرار گرفت، علاقه مندی مالداران به دوا، داکتر و ترنر و صحت حيوانات شان بود. من در قندهار با هر مالدار که صحبت ميکردم از اهميت دوا و داکتر خوب ميدانست.

در اين نشست برای دوستان گفتم که در گذشته ها مشکل اساسی، البته به نظر من اين بود که مردم به دوا و داکتر به اندازه امروز اهميت نميدادند، همه تائيد کردند.

داکتر امير محمد گفت که از دياد کلينک های و ترنری در هر ولايت و ولسوالی اين مشکل را تا حدودی حل کرده و مالداران را با عرضه خدمات و ترنری آشنا ساخته است. من در اين مساله شکي نه داشتم. امد چگونگی اين کار برايم جالب بود که چطور در چند سال محدود مالداران به اين آگاهی رسيدند.

علاوالدين قصه جالبی کرد:

چندی قبل در ولسوالی پنجواي قندهار با مالداران جرگه ني داشتم. در اين نشست صرف روی ضروريات مالداران صحبت داشتيم. اما گفتند که شما بلاخره با ما چي ميکنيد؟ داکتر در مقابل پول تداوي ميکنند، کمک شما با ما چيست؟ من يك مثال ساده اوردم.

مالداري که به تازه گی گاوش تداوی شده بود، او را برای ديگران مثال دادم از او پرسيدم که گاو شما چند قيمت دارد. گفت که دو صد لک افغانی. گفتم برای تداويش چند فيس دادی؟ گفت ده هزار افغانی. برايش گفتم که اگر تداوی نمیکردی شايد دو صد لک افغانی متضرر ميشدی! او قناعت کرد.

من خطاب به ديگران گفتم که ايا اين يك خدمت بسيار بزرگ نيست که در برابر ده هزار افغانی شما را از ضرر دو صد لک افغانی نجات ميدهند. مالداران با رضایت تائيد کردند و گفتند خدمات و ترنری کمر مالداران را بسته ميکنند.

انهای که در محفل ما حضور داشتند از قصه علاوالدين چنين نتيجه گيری کردند که عمده کار کارمندان بخش و ترنری بلند بردن آگاهی مالداران است تا به اهميت دوا و داکتر بدانند و اين یکی از راه های خوب انکشاف مالداري در افغانستان است.

مياشتي خټه تر سرطان د مياشتي پوری موجود وي. لملي وخت يې د يوې سيمې د نودوخي د درجې او د اقليم پوری اړه لري.

پخپله دا مچ او د هغه لاروا د حيوان د نارامی سبب کېږي. د حیوان په وده او محصولاتو لکه شیدې او غوښه کموي د هاضمې په جهاز کې خرابوالی او مخکېږ پښو د شل والي سبب کېږي. کله کله نور جرايم په دې سوریو کسی داخلېږي او اسی منځ ته واړوي. د غوا خرمن سوری سورۍ او قیمت يې راکموي. که زخمونه يې جوړ هم شي د خرمنی کیفیت کښته راوړي. دا مچان کسولای شي چسۍ په سیستماتیک ډول سره نډاوي کړو او هم په نښگانوان (Negavaon) او نښگانوان (Tigavon) سره يې پرېمېنځل او یا د حیوان د پاسه شیندل دا لاروی او مچان لسه منځه وړي. ایورمکټین (Ivermectine) يې انتخابي درمل دی.

په خاړووی کی غور

د لمری مخ پاتی

که چېرې لومړي تصوير ته په څیر سره وگورو دغه غوسکي کی چي عمر يې دوه اونۍ دی د پوستکي لاندی د سټوني د ناحیې په لاندینی برخه کی څرگند پړسوب معلومېږي. په ډیرو وختونو کی دا پړسوب په سترگو نه ښکاري نو باید د تایروئید غده جلا او وزن کړل شي. د بدن په ځینو برخو کی پړسوب او د ویستانو تولید یې نسوی ښکاره نښی دي. د غریو سیمو، د سختو ډبرینو غولینو او هغه سیمې چي د بحر څخه لیری پرې دي د هغوی په خاړو کی د ایدین اندازه په عام ډول سره کمه وي نو ضرور ده چي د خاړووی په خوراکی کسی مناسبه اندازه د ایدین مالګه وراضافه کړو.

په غرني پسه کی د درېم ښکر راشین کېدل

د لمری مخ پاتی

وروسته بیا یو دم وغورځېده او کوچنی غوندی زخم یې د پزی د هلوکي په پورتني برخه کی پاتی شو. کله چسې د هستوپالوژیکي ازموینې لاندی ونیول شو نو دا په گوته شوه چي د دې ښکر له نورو ښکرونو څخه هېڅ فرق نشته. کټ مټ لکه د اصلي ښکر غوندی سخت او د وینې په رڼوګو ډک و. په تېرو وختونو کی د دارنګه واقعي په هکله کوم معلومات نه و ورکړ شوی. (د مادريد د ژودېږ څخه).

لیسټروزس (Listeriosis)

داکټر سيد گل صافي

دغه رنځ د *Listeria monocytogenes* په واسطه منځ ته راځي. جران، شخوند وهونکي خاړوي، اسونه، سپي او انسانان په دې اخته کېږي. په غواو او مېرو کسی *Encephalitis* او سقط منځ ته راوړي او د لېوني سپي د رنځ څخه يې سبب د فرسق

همدارنگه هغه مېړه ته چي نيتين (Tannin) لرونکي خوراکی وړکوله د هغوی پسه محصولاتو کی په پوره ډول سره زیاتوالی راځي. له دغه محتوا څخه یو نوع جراثیم جلا کړ چي د سټرپتوکوکس کاپرین (*Streptococcus Caprinus*) په نامه سره يې یاد کړ. دا باکټریا کولی شي چي د مېړو د معدې په محتواوو کی په یوې معینسی اندازي سره ژوند ته ادامه ورکړي.

Warble Flies

داکټر سيد گل صافي

د مچانې دوه ډلې چسې د هاپیودرمس بویس (*Hypodermis bovis*) او هاپیودرمس لینتوم (*Hypodermis Lineatum*) په نامه سره یادېږي او ځواکاني تر

خیلي حملې لاندی نیسي او د دوی حمله د کم عمر په خاړووی باندی ډېره مسخته وي. د دې مچانو د بدن اوږدوالی ۱۲ - ۱۵ ملي مترو په اندازه دی شکل يې گرد او د شساتو د مچیسو غوندی ښکاري کوي (لومړی تصوير). د خپل ژوند په دوران کی د پسو خو ورځو لپاره دوی خوراکی نه کوي او ښځینه مچ د یوه ملي متر په اندازه ۵۰۰ - ۶۰۰ هکی د ځواگانو په پښو په ویستانو باندی اچوي. لسه خو ورځو له تېرېدو څخه لاروی له هکېسو څخه روي او د مېزبان د بدن د پوستکي لاندی لدی نولي (دویم تصوير).

کله چي دا د پوستکي لاندی نولي بیا د مختلفو لپارو څخه حرکت شروع کوي او ۷ - ۹ مياشتو مودې څخه وروسته د ملا د پوستکي لاندی انساجو ته ځان رسوي. *Hypodermis bovis* د لاروي د نخاع شوکي د کانسال او د *Hypodermis lineatum* لاروي د سټوني او مړی له لپاری ځان د خاړوي د بدن شاته رسوي او پوره اندازه مسرتو د دوی د حرکت په موده کی میزبان ته رسېږي. کله چي دې ځان د خاړوي شاته ورسولو هلته د خپل نفس اخیستلو په خاطر په پوستکي کسی سوړه کوي. که د بیرون له خوا

د دې سوري ته په څیر گورو گردی غوندی غوټي یا پړسوب لیدل کېږي چسې د Warble په نامه سره یادېږي (درېم تصوير). لاروي بیا دلته د دوه مياشتو له پاره تم کېږي چي په دې موده کی جسامت يې ۱۰ - ۱۷ ملي مترو او اوږدوالی يې ۳۰ ملي مترو ته رسېږي.

له دې مودې څخه وروسته بیا دوی له دغه سوري له لپاری راوځي او پسه ځمکه ولېږي او خپلی ودی ته دوام ورکوي او په Pupae باندی بدلېږي چي ۴ - ۶ هفتي وروسته دغه Pupae په بالغ مچ باندی بدلېږي. د دوی د ژوند د ودی دوران د ټول کال په اوږدو کی دوام لري. د خاړوي پر شا دغه پړسوب یا Warble د جدې له

blackquarter, bluetongue, Rabies, Haemorrhagic septicaemia, Bilharziosis او د Urethra د بندېدلو راپورونه هم ورکړ شوي دي.

د ناخاپي مرگ وجهی

داکتر سيدگل صافي

د زړه په فعاليت کې خرابوالی او يا د رگونو سيستم ته د ضرر رسېدنه (د مثال په ډول په غواوو کې د مېخ او سيم موجوديت) په مستقيم ډول سره د ناخاپي مرگ سبب کېږي مگر نور عوامل لکه عصبي شوک چې د تصادم، زخمي کېدو، د مغز خونريزي په وجه منځ ته راځي د ناخاپي مرگ سبب کېږي. د ځينو رنځونو لکه ټک (Anthrax) ټاکو (Black-quarter)، تندر، Braxy، د ډېرو شينو اوبو لرونکو وينو خوړل د لږ عمر د څاروي په واسطه او Clostridium welchii-A په وجه د ناخاپي مرگ راپورونه ورکړ شوي دي. ناخاپي مرگ د ځينو رنځونو لکه FMD، Botulism، Rabies په نتيجه کې په داسې ډول سره ليدل شوي دي چې حيوان هيڅ نوع د رنځ نښې له خانه سره نه لري.

د ناخاپي مرگ نښې

په فزيکي ډول سره د مرگ نښې روښانه دي مگر په بعضی وختونو کې به سخت وي چې ووايو حيوان مړ او يا ژوندی دی. لکه د سختی کوما په حالت کې د حيوان ټولی ظاهري نښې د مرگ په څير معلومېږي اما که د څاروي په تداوی کې مناسب قدمونه واخيستل شي د ښه کېدو امکان پي شته. همدارنگه يوي غوا چې د Hypocalcemia په اخرنۍ مرحله کې وه او د مرگ گمان پری کېدو خو کله چې داکتر تداوي کړه له دوه ساعتو وروسته په پښو ودرېده او د رنځ هيڅ کومې نښې په کې نه ليدل کېدې.

همدارنگه د اسبي بچي د لنگون څخه وروسته مړ معلومېده او وړاندې وغورځول شو خاوند يې اسبي ته متوجه و. يو څه وخت وروسته چې د اسبي په بچي تازه هوا ولگېده د زړه او د وينې د جريان سيستم يې تنبه کړ سا په کې پيدا او نېغ په پښو ودرېده. کله چې يو حيوان مړ شو نو مهمه نښه يې د زړه درېدنه ده. دا به مشکله وي چې ووايو چې يو حيوان څه وخت مړي؟ مگر ځينې نښې چې کله وليدل شوی مرگ په گوته کوي. د مثال په ډول کله چې زړه ودرېده، تنفسي سيستم قطع شو، په خپله گوته مو د حيوان د سترگو زيزمه وتومبله او شور يې ونه خوړ، د وينې د رگ د پسرې کولو څخه وروسته وينه ونه بهېدله، انساجو خپل طبيعي الاستيکيت له لاسه ورکړ نو دا د دې معنی لري چې ژوند يې ختم شوی دی. يو څو طريقې شته چې د هغې په پلي کولو سره په مرگ او ژوند ځان مطمئن کولی شو.

حيوان هغه وخت مړ وي چې:

۱. د شيشې يوه سړه ټوټه د څاروي سپرېمو ته ونيسۍ که د درې دقيقو په موده کې په هغې باندې کوم رطوبت ونه ليدل شو.
۲. کله چې د څاروي د بدن يوه برخه غوڅه کړۍ او د زخم خوله وازه نه شوله.
۳. د انساجو طبيعي مقويت يا الاستيکيت د منځه تللی اوسي.

وشي. په غواگانو کې دا رنځ د لېوني سپي د رنځ او مسموميت سره غلطېږي. هغه څاروي چې په دې رنځ اخته شوي وي له نورو څارويو څخه جلا او وروسته پساتی کېږي او بالاخره بې له کوم تکیه څخه ودرېدلی نه شي. که چېرې حيوان په حرکت راوړي گرد تاوېږي. سر يې شاته په يوه اړخ خوړند نیولی وي د سترگو څخه يې اوبنکي او د خولي څخه يې لپاری بهېږي. ممکن مخ يوه خوايې فلج شي. په اخيره مرحله کې څاروی د ولېدو په نتيجه کې زخمي او فرياد ورڅخه اورېدل کېږي. په انگلستان کې په يوه وخت کې د ثور د مياشتې څخه تر اسد د مياشتې پورې له ۱۵ خوسکيو څخه ۱۲ خوسکي د ۳ - ۷ ورځو په عمر کې له منځه ولاړل. په دوی کې Keratitis، Conjunctivitis زياته ستومانتيا او د سا اخيستلو ستونزې هم موجودې وې.

اوبان او د هغوی رنځونه

داکتر سيدگل صافي

په نړۍ کې د اوبسانودوه ډلې موجودې دي. يوه کويې والا چې د عربي اوبسانو په نامه سره هم يادېږي او بله ډله يې دوه کويې لري (سروونه کښته نيسي). لومړۍ ډله د شمالي افريقا، منځنۍ ختيځ، اسيا او د استراليا په صحرايي منطقو کې ساتل کېږي. دوهمه ډله په غرنۍ سيمو د ترکيې او چين کې ساتل کېږي. که د عربي نسل ښځه اوښه د دوه کويو د نر اوبن سره يو ځای شي نوې نسل يې بيا لسه دواړو څخه ښه او غښتلی وي.

عربي اوبان

د دوی د بدن د تودوخۍ درجه د دوبي په موسم کې د ورځې په اوږدو کې توپير لري د تودوخې وسطي درجه يې ۳۶ درجې سانتي گراد ده. د بلارېوالي موده يې ۱۳ مياشتې وخت نيسي. د بچي وزن يې د ۲۶ - ۵۲ کيلو گرامه پورې وي. نر يې د ۴ - ۵ کالو او ښځه يې د ۳ - ۴ کالو په مودې سره بلوغيت ته رسېږي. عمر يې ۴۰ کالو ته رسېږي اما معمولاً د دې وخت څخه د مخه د غوښې په منظور قصاصي کېږي. په صحرايي سيمو کې د يوې اونۍ لپاره بدون د اوبو ژوند کولای شي او که چيرې په صحرايي سيمو کې اوبه لرونکي او تازه اوبه موجود اوسي بيا د ډېرې مودې لپاره يې له د اوبو ژوند کوي.

د اوبانو رنځونه

چيچک د اوبسانو عام ويريوسي رنځ دی. دوی د طاعون (Rinderpest) طبق (Foot and mouth disease) او (Enzootic hepatitis) په انتقال کې عمده رول لري اما کلينيکي واقعي يې کمی دي.

د باکټريايي رنځونو له جملې څخه Salmonellosis، Brucellosis، Anthrax، Pasteurellosis او Tetanus زيات ليدل کېږي. د ښه منجمنې په نتيجه کې زيات جلدي رنځونه راکم شويدي. سيل (Tuber culosis) په دوه کويو اوبسانو کې کوم چې معمولاً د شيدو د توليد لپاره ساتل کېږي زيات ليدل کېږي.

فنگسي رنځونو له جملې څخه Ring worm بالخصوص په کم عمره اوبسانو کې وخت په وخت سره واقع کېږي. Sarcoptic mange چې د Sarcoptes scabiei په واسطه منځ ته راځي يو له مهمو رنځونو د اوبسانو څخه شميرل کېږي. خارجي پرايټونه لکه سپرې، مچان او کوني زيات ليدل کېږي. سورا Surra،

شکل محتاطانه گشت گذار می نمایند. این موره از برگهای نباتات و درختان (کلوروفیل دار) تغذیه می نمایند.

علام مرض بالای حیوانات

نا ارامی، خارش های موضعی در ناحیه پوز، سر، گردن و پستان های حیوانات موجود بوده. نقاط سرخ رنگ در ناحیه ران ها و پستان ها دیده میشود. بی اشتها، کم رنگ شدن مکوزای چشم، پائین آمدن درجه حرارت، سرد شدن اندام ها توام با Dysponoea دیده شده. فیصدی مصابیت در ساحه ایکه موره ها دیده شده ۱۰۰٪ اما تلفات ندارد.

اگر به حیوانات مصاب شده کمک تغذیوی نگردند امکان تلفات شان نیز میرود، تداوی نتیجه قناعت بخش ندارد.

کنترول مرض

حیوانات سالم در جابه های که موره ها تا هنوز سرایت نکرده باشد انتقال داده شود. از علوفه تازه که ملوث شده در شعاع افتاب خشک گردد بعداً برای حیوانات داده شود تا اندازه ای از فیصدی مصابیت می کاهش. اما اشعه افتاب بالای علوفه تازه شبدر و رشقه موثر نبوده. حیوانات در طویله های خشک و پاک عاری از رطوبت نگهداری گردند. آب آشامیدنی از چاه ها و چشمه ها یا کاریز ها سرپوشیده برای حیوانات داده شود.

از تجارب یکدیگر استفاده کنیم

داکتر نصرت نویسا

حرفهای ساده و وطنی او خوشم آمد. حرفهای به زبان مالداران، صمیمی و بی الایش. او جوان پر کاریست که روز هایش با مالداران سپری میشود، با زبان آنها حرف میزند و درد دل میکند. از هر پلوانی که میگذشت به روستائیان سلام گرم نثار میکرد. روستائیان نیز از او به گرمی استقبال میکردند، او را داکتر صاحب میگفتند و به حرفهایش با توجه تمام گوش میکردند. از عبدالغفار کارمند برنامه "پیهم" در ولسوالی سروبی میگویم. قبل از آنکه با او همصحبت شوم با مالداران زیادی در ولایات مرکزی افغانستان حرفهای داشتم، یک

د مرگ خخه وروسته د خاړوي په بدن کی تغیرات د خاړوي د نوعی او د چاپیریال د تودوخی د درجې پوری اړه لري. چی دا تغیرات په لاندی ډول سره دي.

۱. د رگونو په منځ کی د وینی پړینیدل (لخته کېدل).
۲. د بدن د عضلاتو سختوالی.
۳. د بدن د اعضاو په ظاهري شکل کی بدلون کوم چی معمولا د نس د کبنتی برخی خخه شروع کېږي او ورو ورو د زړه د ناحیې په طرف راځي.

اثر حشرات بالای حیوانات و انسانها

داکتر عبدالرب روف

انسانها برای تامین پروتین مورد نیاز شان در حدود تولیدات حیوانی و زراعتی می کوشند. اما مبارزه بین حشرات، انسان و حیوانات مختلف همواره وجود داشته است. حشرات در رابطه با تغذی شان و انتقال دادن جراثیم های مولد بیماری برای انسان ها و حیوانات به عنوان يك رقیب وارد عمل گردیده اند. مقدار کمی خسارات وارده را که به وسیله حشرات بوجود آمده، میتوان تحمل نمود. اما وقتی که تولیدات حیوانی و زراعتی مورد تحدید جدی قرار می گیرد انسانها در صدد آن میشوند تا در برابر آنها از خود دفاع نمایند. اما متأسفانه در ولایت کابل در ولسوالی شکرده و در ولایت پروان در ولسوالی های سرخپارسا و سیاگرد (غوربند) يك حشره ای از مدت دو سال به این سو پیدا شده که بنام موره ای برگ خور مشهور است.

موره ای برگ خور

موره ای برگ خور به رنگ خاکی بوده. نقاط سیاه رنگ مایل به نارنجی رنگ بالای آن دیده شده که طول آن (۱ - ۳) سانتی متر بوده و قطر آن به اندازه مور شب گرد که در قسمت عقبی خود روشنی میدهد میباشد. در قسمت سر خود به اطراف چشم ها دارای دو انتن بوده و انقدر حساس اند که به اشاره عوامل از خود عکس العمل فوری نشان می دهند. به شکل نخ تار عنکبوت افراشات توکسینی می نمایند هرگاه این افراشات و یا اثرات آن بالای نباتات بماند به مدت يك هفته شعاع افتاب بالای آن موثر نبوده باعث بروز امراض در حیوانات ایکه از علف مذکور بخورند میگردد. در انسانها باعث خارش های جلدی و پت های حاد میگردد. انسانها بالای فارم های زراعتی به

احترام کردند. غفار گفت که اکثریت کسانی که در اینجا هستند همین مشکل را داشتند. روستائیان حرفهای غفار را تأیید کردند. مالداري جواني نژديک آمده و گفت:

"خداوند داکتر صاحب را خير بدهد. ماده گاوم بعد از چند سال چوپه دار شده است. خوشحال استم که اولاد هام باز شیر، ماست و مسکه فراوان بخورند. او گفت که دسترخوان روستائیان بدون شیر و ماست و دوغ چندان ارزش نه دارد. و با خندای شربینی اضافه کرد که وقتی شیر باشد، ماست باشد، اولادها چاق و چله و صحت شلن خوب میشوند، روزگار به خوبی میگردد".

همه به اواز بلند خندیدند و ما در میان خنده های بلند و شادمانی روستائیان قریه را ترك گفتیم.

په مېوه او ترکاری- کی د ویتامین C د موجودیت له کبله د سرطان خطر کمېږي

داکتر سیدگل صافی

پلټونکو د امریکا پر خلکو غږ کړی دی چی په ورځ کی د ویتامین C د اخیستلو اندازه د حکومت د مقرر شوی اندازې څخه دوه یا درې ځلی زیاته کړی. او په زیاته پیمانه مېوه او ترکاری وځوری.

هغه خورا که په کومه کی چی د ترکاری او د مېوې د ویتامین C اندازه زیاته وي تر ډیره حده پوری د سرطان د مختلفو نوعو په واقع کېدلو کی کموالی منځ ته راوړي.

د متحده ایالاتو پلټونکو د بیتسدا د صحت د ملي انستیتیوت څخه د داکترانو د اتحادیې د ژورنال په یوه گڼه کی راپور ورکړی دی او زیاته کړی یی ده چی پنځه ډوله مېوه او ترکاری خوړل په ورځ کی د هاضمې او تنفسي جهازونو کی د سرطان په واقع کېدو کی کموالی منځ ته راوړي.

دغه راپور مارک لیوان نشر کړی و. ده رویتر ته وویل چی تر اوسه دا سل په سلو کی جوته نه ده چی ایا دا کموالی د ویتامین C، ویتامین C د نورو مرکباتو سره یو ځای او یا نور مواد بدون له ویتامین C څخه چی په مېوه او ترکاری کی موجود دي منځ ته راځي.

د پلټونکو مقصد د سرطان په واقع کېدو کی کموالی و چی د ویتامین C د اخیستلو اندازه په ورځ کی دوه، درې ځلی له مقررې اندازې څخه زیات کړی شي یعنی ۱۰۰ - ۲۰۰ ملي گرام په عوض د ۶۰ ملي گرامه کوم چی د دولت له خوا تجویز شوی و واخیستل شي.

تعداد مردم از نازا بودن یا چوپه نیاوردن گاوهای شان شکایت داشتند.

واقعاً این مشکل بزرگی بود. برای انعهده روستائیان که یکی دو گاو دارند این همه دار و نه دار زندگی شان میباشد. نازا بودن گاو برای آنها به معنی خالی بودن دسترخوان شان است. عبدالرحیم در ولسوالی سروبی برام گفت که "دلم از گاوها سیاه شده است، وقتی گاو چوپه ندهد، گوساله نیاورد، شیر نه داشته باشد، نان خور اضافی است که به درد نمی خورد".

این حرفها مرا وا داشت تا به کلینک حیوانی در ولسوالی سروبی بروم و این سوال را درمیان بگذارم. در کلینک گفتند که غفار برای برنامه "پیهم" کار میکند، میتواند در این مورد حرفهای بگوید.

عبدالغفار را در میان دره یی زیبای ملاقات کردم در حالیکه خانه به خانه میگشت و با مالداران صحبت میکرد.

از او پرسیدم که در مورد نازا بودن گاوها چی فکر میکنید؟

غفار با بسیار آرامی توضیح کرد که برای تشخیص عمده ترین مشکل مالداران هر روز کار میکند، مشکلات را درجه بندی کرده و در کاغذهای مخصوصی که برام نشان داد. مساله را ارزیابی میکند.

او علاوه کرد که این مشکل مالداران را با بکار بردن شیوه بالون دیاگرام تشخیص داده است، او گفت وقتی مشکلات محدود شود، پیدا کردن مشکل کارساده یی است. گر چه در مشکل چوپه نیاوردن ماده گاو ها عوامل مشکل تغذیه، امراض مختلف، محل زنده گی ماده گاوها و چگونه گی تربیه آنها تاثیر دارد اما در ولسوالی سروبی این مشکل از اثر کرم ها یا پرازیت های داخلی پیدا میشود. او پرازیت های داخلی را به زبان خودش دشمنان داخلی ماده گاوها خواند.

عبدالغفار در جمع یکنعداد مالداران برام توضیح کرد کرم ها غذای ماده گاوها را میخورند. گاوها وقتی کرم اشته باشند از غذا که میخورند استفاده ای کامل کرده نمیتوانند، از همین رو روز به روز لاغر شده و اکثراً بقیه طلب نمیشوند.

او گفت که جلوگیری از کرم ها کار دشواری است. اما ساده ترین راه اینست که مالداران سال دو بار گاوهای شان را ادویه ضد کرم بدهند، یعنی در خزان و اوایل بهار.

بعداً او مرا به قریه رهنمایی کرد که تعداد زیادی از روستائیان بالای کردی نشسته بودند. با دیدن عبدالغفار همه از جا برخاسته و ادای

پلټونکي وايي هغه عضوي سلفر چې د دې په ترکيب کې موجود دي په معده کې د باکټرياوو د ودې مخه نيسي چې په دې ترتيب سره د سرطان په مخنيوي کې عمده رول لري. دا باکټرياوې خوراكي مواد په نايټروسامينز (Nitrosamines) باندې بدلوي کوم چې د سرطان په توليد کې مهم رول لري برسېره په دې دا هم معلومه شوی ده چې اوږه يواځې د معدې نه بلکې د غټو کولو (کولن) مقعد، مری، پوستکي او پروستات د سرطان په واقع کېدو کې کموالی منځ ته راوړي.

همدارنگه د اوږې اجزای دوينې د Platelets لزوجيت راکموي او د هغه د پرنډېدلو (لخته کېدو) مخه نيسي چې په دې ډول سره د دې پرنډ شوی وينی په واسطه د وينې د رگونو د بندوالي مخه نيسي او انسان د زړه د رنځونو څخه په امان کې ساتي. اوږه په هغه رنځورانو کې چې ارتريوسکليروزس (Arteriosclerosis) لري خورا ډېره ښه ده ځکه چې د زړه د بند شو رگونو پيروالي او سخت والی راکموي او د زړه د حملې مخه نيسي.

پلټونکي وايي چې حتی د يوه پلي خوړل په ورځ کې د وينې د کوليسترول اندازه راکموي. ځينې پلټونکي وايي چې دا قوي ضد عفوني اغېزه لري او په دوهم نړيوال جنگ کې به عسکرو دا د ځان سره ساتله او کوم ځای چې به يې زخمي شو دا به يې پری وهله. ځينو څېړونکو دا په گوته کړه چې کله اوږه د ازموينې په ډول په يوه تيست تيوب کې چې فنګس په کې موجود و وراضفه کړه په نتيجه کې ټول فنګسونه له منځ ولاړل.

په اوږه کې نور مواد هم موجود دي چې د الين (Allin) په نامه سره يادېږي او قوي انټي بيوتيکي اغېزې لري. چينايي طبيبان يې د Cryptococcal Meningitis د تدوای لپاره ورڅخه ګټه اخلي.

په فيل مرغانو کې د Blackhead رنځ

داکټر سيد گل صافي

د فيل مرغانو په بچو کې (له ۳ اونيو څخه تر ۴ مياشتو په عمر) دا يوه عامه او معمولاً وژونکې رنځ دی چې د Histomonas meleagrides په واسطه منځ ته راځي. دغه پروټوزوا Heterakis gulliniae له جينجي څخه د منځني مېزبان په څېر استفاده کوي. که چيرې دا جنجی يا هګی وکتل شي نو دا پروټوزوا په کې ليدل شي. کله چې دا هګی بيا د فيل مرغانو بچي وخوري د دې رنځ د رابرسېره کېدو سبب کېږي.

سره له دې چې دا رنځ زياتره په فيل مرغانو کې ليدل کېږي نور مرغان لکه کورنسي جرګان، زرکی، صحراوي جرګان، مېزان او طاوس هم پری اخته کېږي.

د رنځ نښې

دوی خپله اشتها له لاسه ورکوي، وزن يې کمېږي، غايظه مواد يې نيمه مایع او زير رنگ لري. دوی ۵ - ۸ ورځو په موده کې له منځ ځي. د مړينې اندازه يې ۷۰٪ - ۹۰ ده. مريضی په شکل د حاد په دوېي او مني کې ليدل کېږي.

نایټروټيازول Nitrothiazole په خوراکه کې د تدوای لپاره ورکول کېږي او نتيجه يې د قناعت وړ ده. فيورازيلدون Furazolidone هم موثر دي اما کله چيرې د

ښاغلي ليوان وويل چې ۶۰ ملي ګرامه په ۱۹۸۹ کال کې دولت خلکو ته تجويز کړي و مګر د هغې څخه وروسته ډېری پلټنې سر ته رسېدلې او ټول په يوه خوله وايي چې د ويتامين C د خوراک اندازه دی په ورځ کې زياته شي.

ليوان او د هغه ملګرو په خپل راپور کې ويلي دي چې په ورځ کې ۲۰۰ ملي ګرامه د مېوې او ترکاری ویتامين C د خوړلې د خاليگاه، مری، معدې، غټو کولو او تنفسي سيستم کې د سرطان واقع کېدلو اندازه راکمه کړی ده، په راپور کې ويل شوي دي چې په يوه ازموينه کې يواځې د ويتامين C د ګوليو په خوراک سره د معدې، مقعد او غټو کولو د سرطان په واقع کېدو کوم کموالی ونه ليدل شو.

ويتامين C يا اسکاربيک اسيد په طبيعي ډول په بدن کې نه توليدېږي او دا يو له ۱۳ کيمياوي ضروري موادو له جملې څخه دي چې د بدن د نورمال حالت او غړو د وظيفو د ادامې لپاره ضروري دي.

مولف ورزياته کړه چې عام خلک په دې فکر دي چې د زکام يا سړو وهلو په وخت کې که په ورځ کې ۱۰۰۰ ملي ګرامه ويتامين C وخوړل شي نو د رنځ په تدوای او يا مخنيوي کې مرسته کوي. دی وايي په هغه مريضانو کې چې د ويتامين C په خوړلو سره کوم کموالی ليدل شوی دا کېدای شي چې د هغه په بدن کې ويتامين C د کمبود په وجه و چې د ويتامين C په ورکولو سره هغه کمبود پوره او په رنځ کې بهتروالی راځي.

په ورځ کې د يوه ګرام او يا له يوه ګرامه څخه د زيات ويتامين C خوراک په بدن بده اغېزه کوي او ډاکټران بايد خپلو مريضانو ته توصيه وکړي چې د زيات خوراک څخه ځان وساتي د ده په وينا دا د خپټې د پړسوب او اسهال سبب کېږي.

په مېوې او ترکاری کې د ويتامين C اندازه د مختلفو فصلونو د ساتلو په موده او د رانيولو د ځای پورې اړه لري د ګلېي د ويتامين C اندازه د عمومي منډې نه تر مارکېټه پورې ۳۳٪ کمېږي او که چيرې ترکاري جوش کړل شي نو د ۵۰٪ - ۸۰ پورې ويتامين C له منځه ځي. راپور ورکونکي وايي چې ترکاري بايد په هغو اوبو کې پاڅه کړي چې منرالونه ولري او يا يې په مايکروويو کې پاڅه کړي ترڅو د ويتامين C په له منځه تللو کې کموالی رانه شي.

څېړونکي وايي چې اوږه د زړه او معدې لپاره ګټوره ده

داکټر سيد گل صافي

څېړونکو جوته کړې ده چې د څو پليو اوږې خوړل بدن ته ګټه رسوي. سره له دې چې د څو پېړيو را په دې خوا خلک په دې پوهېدل او مصري پوهانو ۱۵۰۰ کاله د ميلاد څخه مخکې د اوږې ۲۲ طبي اغېزې په گوته کړې وې.

اوږه انټي سپټيکي اغېزه لري د معدې د سرطان په واقع کېدو کې کموالی او د زړه د حملې مخه نيسي.

(جگر) کی لیدل کېږي. کارسینوما د بدن په مختلفو اعضاوو کې واقع او راپورونه ئی ورکړ شوي دي.

د سرطان نښې

په تجربوي ډول سره دا روښانه شوی ده چې ډول ډول فکتورونه د سرطان په تولید کې رول لري.

ښاغلي ویرجو د سرطان یوه مهمه وجه په یوه عضوه کې په دوامدار ډول سره د زخم موجودیت وښودلو.

دا نظریه کله چې په هغه کسانو کې چې چلم یې خکلو او په شونډو کې یې سرطان رابښکاره شو نوره هم قوي شوه. همدارنگه هغه کسانو چې د X-Ray سامان آلات استعمالولو په زیات شمیر دارنگه کسانو کې سرطان منځ ته راغی.

Soot (کاربن لرونکی لوګی چې د چوڼې او یا دلرګیو د سوځېدو څخه پورته کېږي) لومړنی سرطان تولیدونکی ماده وبلل شوه (خو وروسته بیا د اصلاح استعمال نه شوه).

وروسته بیا جاپاني پلټونکو په تجربوي ډول وښودله چې په مکرر ډول سره د مورچ د شا غوړول په قیر او پارافین سره د سرطان د پیدا کېدو سبب شو.

وروسته بیا دا هم جوته شوه چې په قیر کې کوم مواد چې د سرطان سبب کېږي د بدن د هورمون Oestrin سره کیمیاوي ارتباط لري. د دې څخه یې دا استنباط کړه چې هورمونونه د بعضو سرطاني دانو د تولید سره تعلق لري او دا نظریه نن سبا قبوله شوی ده.

د شمال - شرقي تایلند په خلکو کې عمده وجه د سرطان د ښې چنچیان (Liver-fluk) چې Opisthorcis Viverrini دي.

د سرطان تولیدونکي ویروسونه

پلټنې مخ په وړاندې ولاړې او په ۱۹۷۱ کال کې دا خبره قبوله شوه چې په حیواناتو کې د سرطان رنګارنګ ډولونه د ویروسونو په واسطه منځ ته راځي. د سرطان تولیدونکی RNA ویروسو مختلفې ډلې کشف او جلا کړې شول. د مثال په ډول په چرګانو کې د سارکوما تولیدونکی ویروس، په موږګانو کې د کارسینوما او لیوکیومیا تولیدونکی ویروسونه، په پیشوګانو کې د لښو سارکوما تولیدونکی ویروس او په شمالي اروپا کې په غواګانو کې د لیوکوزس ویروس. همدارنگه مختلفې ډلې د سرطان تولیدونکی DNA ویروسونه کشف او جلا کړې شوي دي لکه په چرګانو کې د هرپس (Herpes) ویروس کوم چې میریکس رنځ منځ ته راوړي او همدارنگه وژونکی لیمفورېټي کولر تومور (Lymphoreticular tumor) په بیزوګانو کې له دغه جملې څخه دي.

تشخیص

Magnetic Tomography، Scientigraphy، Endoscopes او همدارنگه resonance په تشخیص کې مرسته کوي.

تداوي

د کسورویسین (Doxorubicin) Anthrocyline د تومورونو په مقابل کې یو قوي انټي بیوتیک دی چې په سږو کې یې یو زیات شمیر خپشه تومورونه له منځه وړي او نتیجه یې د قناعت وړ ده.

اورېدې مودې لپاره ورکړ شي د Leukopenia سبب کېږي. دوی ته باید هغه خړندې (ملخان او نور) ورکړ شي چې د رنځورو مرغانو په غایطه موادو چټل شوي نه اوسي.

سرطان

داکتر سیدگل صافی

که په غور سره د سرطان رنځ مطالعه کړو نو وپه وایو چې دا یو رنځ نه بلکه د څو رنځونو مجموعه ده. د سرطان کلمه په دواړو صورتونو یعنی خپشه یا نه جوړېدونکي دانې او لیوکیو میا (د وینې د سرطان) لپاره استعمالېږي.

په کورني او فارمي څارويو کې د سرطان رنځ ډېر کم لیدل کېږي بالخصوص په فارمي څارويو لکه غواوې، مېړې او اوزې کوم چې په کم عمر کې د غوښې په خاطر ذبح کېږي. اما بیا هم بعضی ډولونه یې لکه په غواګانو کې Enzootic Leukosis په دوه کلنۍ کې لیدل شوي دي.

همدارنگه په زړو اسونو کې د Melanoma خپشه زخموڼه نسبت نورو ټولو حیواناتو ته زیات لیدل کېږي.

Osteosarcoma او Leukaemia د کم عمره سږیو په مخکنیو پښو کې زیات لیدل کېږي.

خپشه زخموڼه د انساجو یو غیر التهابي، او واز شکل سره وده ده چې په نورمال ډول سره یې مخه نه شي نیول کېدای.

د سلیمه سرطان وده فرق لري لومړې دا چې انساج له منځه نه وړي او دوهم دا چې رنځ د یوې عضوي څخه بلې عضوي (Metastasis) ته نه انتقالوي اما کېدای شي چې بعضی وخت دا دانه یا زخم د بلې عضوي په اعصابو یا انساجو باندې فشار راوړي او هغه متاثره کړي.

د سرطاني انساجو او یا حجرو وده د بدن په بله عضوه کې د میتاستازس Metastasis په نامه سره یادېږي او کولای شي چې د بدن په مختلفو انساجو او اعضاوو کې واقع شي.

Sarcoma او Carcinoma د سرطان دوه خطرناک ډولونه دي. چې هر یو یې بیا په مختلفو ډولونو باندې وېشل شوي دي. دغه وېشنه د مبتلا شوو حجرو او یا انساجو په بنسټ ولاړه ده.

سارکوما Sarcoma د حجراتو هغه ډول وده ده چې په هلوکو، کرپندوکسي او د عضلي په غوښنې برخې کې کومی چې د بدن ډول ډول اعضاوې تکیه کوي واقع کېږي. عام ډولونه یې په ترتیب سره اوستیوسرکوما (Osteosarcoma) فایروسرکوما (Fibrosarcoma) او لیمفوسرکوما (Lymphosarcoma) دي.

کارسینوما Carcinoma په محاطي (Epithelial) انساجو د بدن کې د عمر په تېرېدو سره رابښکاره کېږي په لومړي قدم کې کارسینوما په پوستکي او د مکوزا په پردو کې منځ ته راځي. د مثال په ډول د شونډو په کنجونو او د سترگو د کانجکتیوا په برخو او نورو دارنگه ځایونو کې منځ ته راځي.

Rodent ulcer د پوستکي یو نوع کارسینوما ده چې خبیثت ئی لږ اما بیا هم د پوستکي د انساجو زیاته برخه له منځه وړي اما میتاستازس نه ورکوي. په ځینو وختونو کې کارسینوما د بدن د غدو سره نه پېژندل کېږي او دارنگه جوړښتونه د ادینو کارسینوما (Adenocarcinoma) په نامه سره یادېږي. دارنگه جوړښتونه په ښه

تعیین عمر حیوانات از طریق معاینه دندان ها

داکتر محمد عظیم ابراهیمی

یکی از طرق تعیین سن حیوانات معاینه دندان های شیری و دندان های دایمی میباشد. درین مضمون صرف راجع به تعیین سن گاوها و اسب ها بحث به عمل میاید. در تعیین عمر این حیوانات فورمول دندان های شیری و دایمی حائز اهمیت میباشد. قبل از آنکه به تفصیل دندان ها پردازم میخواهم توجه هم مسلکان گرامی را به جدول ذیل که فورمول دندان ها را در گاو و اسب بیان میکند جلب نمایم.

فورمول دندان ها		نوع حیوان
دندان های دایمی	دندان های شیری	
$2(I \ 3/3 \ C \ 0/1 \ P \ 3/3 \ M \ 3/3) = 32$	$2(Di \ 0/3 \ Dc \ 0/1 \ Dp \ 3/3) = 20$	گاوها
$2(I \ 3/3 \ C \ 1/1 \ P \ 3-4/3 \ M \ 3/3) = 40 - 42$	$2(Di \ 3/3 \ Dc \ 0/0 \ Dp \ 3/3) = 24$	اسب ها

Di = Deciduous incisors

دندان های قاطع کننده شیری

Dc = Deciduous Canines

نیش دندان شیری

DP= Deciduous Premotor

دندان های شیری میده کننده

I = Incisors

دندان های قطع کننده دایمی

C= Canines

نیش دندان دایمی

P = Premolars

دندان های دایمی میده کننده

M= Molars

دندان های آسیاب

از جدول فوق واضح میگردد که تعداد دندان های شیری در گاو ها ۲۰ و در اسب ها ۲۴ عدد میباشد. در حالیکه تعداد دندان های دایمی در گاوها ۳۲ و در اسب ها ۴۰ - ۴۲ عدد میباشد.

تعیین عمر در گاوها

در مورد تعیین سن گاوها بر آمدن دندان ها نسبت به سائیده شدن دارای اهمیت بیشتر میباشد. زیرا سائیده شدن دندان ها ارتباط نزدیک به نوع غذا حیوان دارد یعنی گاوهای که با غذاهای سخت و الوده با ریگ و خاک تغذیه میگردند دندانهای شان زود تر سائیده میشوند. روئیدن دندان های قطع کننده دایمی در تعیین سن گاوها الی ۵ سالگی رول بسیار عمده را بازی مینمایند چنانچه:

از تولد الی ۴ سالگی از دندان های قطع کننده شیری جوهره اول و دوم قبل از تولد می رویند ولی جوهره سومی ان در هفته اول بعد از تولد نمو میکنند.

جوهره اول دندان های قطع کننده دایمی یا اصلی در سن ۱,۵ تا ۲ سالگی بمشاهده می رسد.

جوهره دومی دندان های قطع کننده دایمی یا اصلی در سن ۲ تا ۲,۵ سالگی تکمیل میگردند.

جوهره سومی دندان های قطع کننده دایمی یا اصلی در سن ۳ سالگی تکمیل میگردند.

جملات فوق به معنی انست که دندان های شیری می افتند و جای شانرا دندان های دایمی یا اصلی میگیرند.

در سن ۵ سالگی در دندان های قطع کننده سائیدگی رخ میدهد. و سطح مسدود "Occlusal" جوهره اول دندان های قطع کننده شروع به هموار شدن یا لشم شدن مینماید.

کنارهای طرف زبان این دندان ها سائیده شده که در نتیجه ان خط درشت یا منحنی شکل در سطح این دندان ها بوجود میاید که سطح دندانهای مذکوره لشم نشان میدهد.

در سن ۶ سالگی جوهره اول دندان های قطع کننده دایمی لشم گردیده و قاعده ای شان از بیره ها برهنه میگردد.

در سن ۸ سالگی جوهره سومی این دندان ها هموار گردیده و گردن ایشان از موجودیت بیره ها برهنه میگردد.

در سن ۹ سالگی نیش دندان ها هموار گردیده و گردن شان نمایان میگردد اگر عمر گاوها بیشتر دوام کند با پیشرفت عمر دندان ها سائید شده، کوتاه گردیده و گردن های شان بیشتر دراز گردیده که بالاخره از جای شان شور خورده لق می گردند و بالاخره می افتند. ناگفته نباید گذاشت که معاینه دندان ها در تعیین سن بعد از ۹ سالگی در گاوها چندان مدار اعتبار نبوده و معمولاً از بندهای شاخ در تعیین سن استفاده میگردد.

تعیین عمر اسب ها

در تعیین عمر اسب ها معمولاً دندان های قطع کننده را مد نظر میگیرند. دندان های قطع کننده شیری نسبت به دندان های قطع کننده دائمی کوچکتر بوده و دارای گردن مشخص و برجسته میباشد. این دندان ها در اسب ها از وقت بر آمدن الا سائیده شدن ۶ ماه را در بر میگیرد.

شکل و قواره دندان ها در تعیین عمر نیز رول دارد این دندان های قطع کننده دارای شکل قیف مانند بوده و یک خالیکه تیره رنگ در وسط شان ها دیده میشود.

دندان های اسب ها دارای نقاط ستاره مانند است که از یک ماده تیره رنگ Dentine ساخته شده و خالیکه سیاه دندان را پر نموده است و معمولاً قبل از آنکه حلقه های مینا دندان بعد از ۹ سالگی از بین برود به قسم یک خط تاریک بوده و با ذائل شدن حلقه های مینا شکل بیضوی را به خود میگیرد.

میزابه Galvayne's groove یا ناوه گالوین عبارت از یک ناوه طولانی است که در جوره آخری دندان های قطع کننده موقعیت داشته و اکثراً در تعیین عمر اسب ها از ان استفاده مینمایند.

چنگک طرف خارجی جوره دندان های قطع کننده آخری در سن ۷ سالگی در اسب ها به وجود آمده و در مدت ۲ سال سائیده شده و در سن ۱۱ سالگی دوباره به میان میاید.

شکل و قواره دندان های قطع کننده در تعیین سن رول عمده را بازی مینماید. سطح مسدود این دندان ها در حیوانات جوان بیضوی و دراز بوده ولی به مرور زمان شکل دایروی را به خود گرفته و بالاخره مثلثی شده که راس مثلث در نتیجه سائیده شدن به طرف زبان میلان پیدا میکنند. علاوهً زاویه دندان های قطع کننده از اثر سائیده شدن از شکل عمودی به شکل تقریباً موازی مبدل میگردد.

علامه عمده تعیین عمر حیوان در لست ذیل خلاصه میگردد.

از تولد الی ۵ سالگی

جوره اول دندان های قطع کننده شیری در هفته اول زندگی می براید.

جوره دوم دندان های قطع کننده شیری در سن ۴ الی ۶ هفته گی غو مینماید.

جوره سوم دندان های قطع کننده شیری در سن ۶ الی ۹ ماهگی دیده میشود.

جوره اول دندان های قطع کننده دائمی یا اصلی در سن ۲,۵ سالگی می براید.

جوره دومی دندان های قطع کننده دائمی یا اصلی در سن ۳,۵ سالگی غو مینماید.

جوره سومی دندان های قطع کننده دائمی یا اصلی در سن ۴,۵ سالگی غو مینماید.

در اسب ها نیش دندان شیری ظهور نموده ولی دائمی ان در سن ۴ الی ۵ سالگی به میان میاید.

دندان های میده کننده شیری یا Premolar در دو هفته اول عمر حیوان می براید.

(جوره اول، دوم و سوم).

جوره اول دندان های میده کننده دائمی یا گرگ دندان (Wolfteeth) در سن ۵ الی شش ماهگی حیوان دیده میشود.

جوره دومی دندان های میده کننده دائمی یا اصلی در سن ۲,۵ سالگی دیده میشود.

جوره سومی دندان های دائمی میده کننده در سن ۳ سالگی می رویند.

جوره چهارمی دندان های فوق در سن ۴ سالگی می رویند.

جوره اول دندان های آسیاب در سن ۹ الی ۱۲ ماهگی به میان میاید.

جوره دومی دندان های آسیاب در سن ۲ سالگی به میان میاید.

جوره سومی دندان های آسیاب در سن ۳,۵ سالگی به میان میاید.

